

KICHIK TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Sadriddinov Akram Sadriddin o'g'li
Bank-Moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Milliy iqtisodiyotda muhim o'rin egallab borayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini yanada rivojlantirish hamda bu orqali ichki bozorni raqobatbardosh, sifatli va eksportbop mahsulotlar bilan to'ldirish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda buning asosida aholi daromadlarini ko'paytirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida ahamiyatga molik ishlar amalga oshirilmogda.

Shu bilan bir qatorda, bu soha davlat byudjetiga soliq to'lov tushumlari hajmining ko'payishi va iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichi hisoblangan yalpi ichki mahsulot salmog'ining oshishiga asosiy turtki bo'lmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati jamiyatimizdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy barqarorlikning tayanchiga hamda asosiy kuchiga aylanib bormoqda.

Mamlakatimizning iqtisodiy islohatlarini bosqichlarida iqtisodiyotimizning tarkibiy tuzilmasida tub o'zgarishlarga asos solishdan iborat g'oyat muhim masala bu tadbirkorlik va xususiy biznesni tashkil etish va rivojlantirishdir.

Kalit so'zlar: bank, kredit, tadbirkorlik subyektlari, kichik biznes, yalpi ichki mahsulot, aholi daromadlari, davlat byudjeti.

Kirish

Kichik tadbirkorlik sub'ektlarini kreditlash amaliyotini yanada takomillashtirish iqtisodiyotning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Kredit iqtisodiy kategoriya bo'lib, ijtimoiy munosabatlarning aniq bir ko'rinishi sifatida yuzaga chiqadi.

Kredit har qanday ijtimoiy munosabat emas, balki ijtimoiy ishlab chiqarish mahsuli, qiymatning harakati, qarz beruvchi va qarz oluvchi o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalovchi kategoriyadir.

Kreditning mohiyati uning ichki belgilarini ochib berishga qaratilgan. Kreditning mohiyatini ochish - bu uning sifatlarini, kreditning muhim tomonlarini, uni iqtisodiy munosabatlar tizimining bir elementi sifatida ko'rsatuvchi asoslarini bilish demakdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Iqtisodiy kategoriya sifatida kreditning mohiyati ko'pgina iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilib chiqilgan va ular tomonidan kreditning mohiyati bo'yicha turlicha fikr bildirilgan.

Masalan, E. Voznesenskiy, A. Zverev, D. Allaxverdyan kabi olimlarning fikricha, kredit maxsus kategoriya hisoblansada u moliya tarkibiga kiradi, deb hisoblashadi.

V. Zaxarov, O. Lavrushin, M. Pessel, I. Levchuk, V. Ribin, A. Qodirov, T. Qoraliev kabi olimlar esa kreditni moliya bilan parallel ravishda faoliyat ko'rsatuvchi alohida mustaqil iqtisodiy kategoriya deb hisoblaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi

Ilmiy ishni amalga oshirishda kichik tadbirkorlik sub'ektlarini kreditlash amaliyotini takomillashtirishda olimlar va soha vakillari bilan suhbat, ularning yozma fikr-mulohazalarini tahlil qilish, ekspert baholash, jarayonlarni kuzatish, iqtisodiy hodisa va jarayonlarga tizimli yondashuv, muallif tajribalari bilan tahlil o'tkazish orqali tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar berilgan.

Tahlil va natijalar

Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda kreditning ba'zi muhim tomonlari aniqlanadi:

birinchidan, uning ijtimoiy mahsulot yaratish, milliy daromad va pul resurslarini qayta taqsimlashga bog'liqligi;

ikkinchidan, kreditning harakat shakliga (tovar yoki pul tarzida) ega ekanligi;

uchinchidan, takror ishlab chiqarishdagi harakatning asosiy hal etuvchi belgisi (qarz) ekanligi va h. k.

Berilgan kredit qaytarib berishlilik xarakteriga ega. U xuddi shu sifati bilan moliyadan farq qiladi.

Ssuda kapitali manbalarining tahlili kreditning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyatini aniqlashga asos bo'lib xizmat qildi.

Bir qator iqtisodchilarning fikricha, kredit jamiyatdagi vaqtincha bo'sh pul mablag'larini yig'ish va ularni taqsimlash shaklidir.

Bu nuqtai nazardan, kredit vaqtincha bo'sh pul mablag'larini qarzga berish bo'lib, muayyan belgilangan muddatdan so'ng bu mablag'lar o'z manbasiga qaytib kelishi kerak.

Kredit mexanizmi deganda kreditlash jarayonini amalga oshirishning shakllari kreditlash usullari shakllari va elementlarini tushunish kerak.

Kredit mexanizmining elementlariga kreditning obekti va subekti, kreditlash tamoyillari, kreditlash usullari va shakllari kabilar kiradi.

Kredit va kreditlashning o'ziga xos qoidalari borki, ular maxsus tamoyillarda ifoda etiladi. Bular:

- ❖ kreditning qaytarishliligi;
- ❖ kreditning muddatliligi;
- ❖ kreditning ta'minlanganligi;
- ❖ kreditning maqsadliligi;
- ❖ kreditning to'lovliligi;
- ❖ kreditning samaradorligi.

Har qanday bankning ko'rsatadigan xizmatlari nuqtai nazaridan uning kredit portfelini tartibga solib turish o'ta muhimdir. Zero, kreditning ba'zi bir turlarini berish qonun bilan chegaralangan, ba'zi bir kredit turlari esa umuman taqiqlangan.

Kreditning mohiyatini uning asosi ma'lum vaqtdan keyin qaytarib beruvchanlik sharti va foiz bilan qaytarishi sharti yanada kengroq ochib beradi. Bu har ikkala shartdan tashqari kreditning iqtisodiy kategoriya sifatida harakat qilishini asoslash uchun iqtisodiy munosabatlarning chuqur ijtimoiy - iqtisodiy belgilarini hisobga olish zarur.

Kredit mohiyatining tahlili uzluksiz jarayon. Bunda tahlil jarayonida yangidan yangi belgilar, xususiyatlar yuzaga chiqishi mumkin.

Har qanday iqtisodiy kategoriya o'zining funktsiyalariga ega bo'lgani kabi kredit ham o'zining bir qator funktsiyalariga ega. Ijtimoiy iqtisodiy tizimda kreditning o'rni va roli u bajarayotgan funktsiyalari bilan aniqlanadi.

Kreditning funksiyasi - bu kreditning iqtisodiyotda faoliyatining konkret ravishda namoyon bo'lishidir.

Kreditni tahlil qilishda, funktsiya, uning mohiyati va roli o'rtasidagi oraliq zveno sifatida ko'rib chiqiladi.

Kreditning funktsiyalari haqida olimlar o'rtasida yagona izchillik yo'q.

Kreditor va qarz oluvchi o'rtasidagi munosabat shunday aniqlanadiki, bunda kreditor qarz oluvchiga resurlarni taklif qiladi, qarz oluvchi bu resurlarni ishlatadi va bunda qarzga beriluvchi qiymat kreditor va qarz oluvchi o'rtasida aylanadi.

Kredit takror ishlab chiqarish jarayonining barcha fazalariga - ishlab chiqarish, taqsimlash, muomala va iste'molga xizmat ko'rsatadi.

Kredit vujudga kelish davridan boshlab haqiqiy pullarni (oltin, kumush) kredit pullari - veksellar, banknotalar, cheklar bilan almashinishini ta'minlab kelgan. Lekin, oltinning monetar roli yo'qolishi tufayli kredit bu funksiyasi yordamida naqd pulsiz

hisob-kitoblarni rivojlantirib, hisob-kitoblarni tezligini va kam xarajatliligini ta'minlamoqda.

Kapitalning muomalada bo'lish vaqtining iqtisod qilinishi uning ishlab chiqarishda bo'lish vaqtini oshiradi va bu ishlab chiqarishni kengaytirishga, foydaning ortishiga olib keladi.

Kreditning mohiyatini yanada aniqlashtirish uchun uning tarkibini, harakat bosqichlarini, iqtisodiy kategoriya sifatidagi muhim belgilarini va ijtimoiy - iqtisodiy xarakteristikasini ko'rib chiqamiz. Kreditning mohiyatini tushunish uchun avvalom bor, uning tarkibi nimadan iborat ekanligini tushunib olish zarur. Kredit munosabat bo'lishi uchun uning zarur elementlari - kreditning ob'ekti va sub'ekti bo'lishi zarur.

Kredit munosabatlarida sub'ektlar ikki xil bo'ladi:

1. Kreditor (qarz beruvchi)
2. Qarz oluvchi

Bundan tashqari kredit munosabatlari tarkibining elementi sifatida kreditning ob'ekti yuzaga keladi.

Kredit ob'ekti - bu (kreditor) qarz beruvchidan qarz oluvchiga beriladigan va qarz oluvchidan kreditor (qarz beruvchi)ga qaytib beriladigan qiymatdir.

Bunda qarzga berilgan mablag' o'z qiymatini saqlab qolishliligi kreditning asosiy sifati hisoblanadi.

Kredit sub'ektlari har xil, bularga korxonalar, firma, tashkilot, davlat va turli toifadagi aholi kiradi.

Kreditning ob'ekti har qanday pul emas, balki faqat vaqtincha bo'sh turgan, egasi tomonidan ishlatilmay va qarzga berilishi mumkin bo'lgan puldir.

Bo'sh pul uch xil bo'ladi:

- ❖ tadbirkorlar yoki katta puldorlar qo'lidagi pul, ya'ni pul kapitali;
- ❖ aholi qo'lidagi pul - ertami-kech ehtiyojni qondirish uchun to'plangan pul, egasi qo'lida kapital emas, balki iste'molini qondirish vositasi;
- ❖ davlat ixtiyoridagi pul. Bu ham pul kapitali (davlat korxonasi uchun), ham umumiy iste'mol pulidir.

Aytilgan turdagi bo'sh pullar ssuda (qarz) fondini tashkil etadi va uning yuzaga kelishi ob'ektiv tarzda muqarrardir. Qarzga berilgan pul, ya'ni kredit harakatini quyidagicha ifodalash mumkin:

Shu tarzda bo'sh pullar kreditning asosiy sharti-qarz uchun haq to'lashni ta'minlaydi. Bu haq qarz qilingan summaga nisbatan foiz hisobida olinganidan u qarz protsenti deb yuritiladi. Qarz protsenti pul bozorida amal qiladi.

Kredit tarkibi uning elementlari birligini ifodalaydi.

Kreditning harakat bosqichlari ham uni muhim belgisi hisoblanadi.

Kreditning mohiyatini uning asosi malum vaqtdan keyin qaytarib beruvchanlik sharti va foiz bilan qaytarishi sharti yanada kengroq ochib beradi. Bu har ikkala shartdan tashqari kreditning iqtisodiy kategoriya sifatida harakat qilishini asoslash uchun iqtisodiy munosabatlarning chuqur ijtimoiy - iqtisodiy belgilarini hisobga olish zarur.

Kredit mohiyatining tahlili uzluksiz jarayon. Bunda tahlil jarayonida yangidan yangi belgilar, xususiyatlar yuzaga chiqishi mumkin.

Har qanday iqtisodiy kategoriya o'zining funksiyalariga ega bo'lgani kabi kredit ham o'zining bir qator funksiyalariga ega. Ijtimoiy iqtisodiy tizimda kreditning o'рни va roli u bajarayotgan funksiyalari bilan aniqlanadi. Kreditning funksiyasi - bu kreditning iqtisodiyotda faoliyatining konkret ravishda namoyon bo'lishidir.

O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunning 28- va 34 - moddalariga muvofiq korxonalarni, tashkilotlarni, muassasalarni, xususan kichik, o'rta biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlarni kreditlash tijorat banklarining asosiy vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Kredit berish (olish) "O'zbekiston Respublikasi banklarida kredit hujjatlarini yuritish tartibidagi nizom"ga muvofiq amalga oshiriladi. Ushbu nizom banklar tomonidan beriladigan barcha kreditlarga, shuningdek, unga ochilayotgan kredit liniyalariga nisbatan qo'llaniladi. Bank kreditlarni o'zining ichki kredit siyosatiga va kredit operatsiyalarini yuritishning umumiy shartlariga muvofiq ravishda beradi.

Kreditlar yuridik shaxs huquqlariga, o'z sarmoyasi va mustaqil balansiga ega bo'lgan, O'zbekiston Respublikasining "Korxonalar to'g'risida"gi qonuni tatbiq etiladigan mustaqil xo'jalik yurituvchi sub'ekt hisoblanadigan korxonalarga taqdim etiladi. Zarar ko'rib ishlaydigan, nolikvid balansga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga kredit berilmaydi, ilgari berilgan ssudalar esa belgilangan tartibda muddatidan oldin undirish uchun da'voga beriladi.

Tashkilotga kredit berish alohida hisob varag'idan "kredit liniyasini ochib" yoki "kredit liniyasini ochmasdan" amalga oshirilishi mumkin.

"Ochiq kredit liniyasi" bilan ssuda berish bankning kafolat majburiyati bilan rasmiylashtiriladi. Bu bilan bank o'z zimmasiga, o'zining bog'lanish hisob varag'i holatidan qat'i nazar, kredit shartnomasi bilan belgilangan kredit miqdori, kredit

berish muddati va limiti doirasida korxonaga yoki tashkilotga kreditni to'liqsiz berish kafolatlangan majburiyat oladi.

Jahon amaliyotida bank kreditidan foydalanishda uning turli xil xususiyatlari hisobga olinadi.

Qisqa muddatli bank kreditlari qarz oluvchi korxonaning xo'jalik faoliyatida aylanma mablag'lar etishmovchiligini to'ldirish uchun qo'llaniladi. Bozor iqtisodiyoti tamoyillariga mos keluvchi bunday jarayonning bo'lishi ssuda kapitali bozorida mustaqil segment pul bozorining yuzaga kelishiga olib keladi. Qisqa muddatli kreditlar fond bozorida, savdo va xizmatlar ko'rsatishda, banklararo kreditlash rejimida ko'proq qo'llaniladi.

Uzoq muddatli kreditlar asosiy fondlar xarakterini ta'minlaydi va ular kredit resurslarining katta hajmi bilan ajralib turadi. Uzoq muddatli kreditlar 1 yildan ortiq muddatga, davlat tomonidan tegishli moliyaviy kafolatlarni olgan holda, kreditning muddati 10 yil va undan ortiq muddatga uzaytirilishi mumkin.

Qarzdor tomonidan bir martada to'liq summada to'lanadigan kreditlar. Bu usul qisqa muddatli kreditlarni qaytarishning an'anaviy usuli hisoblanib, huquqiy jihatdan rasmiylashtirilishi juda sodda mexanizmga ega bo'ladi, chunki bu usulda tabaqalashtirilgan foiz stavkasini hisoblash mexanizmini qo'llash talab qilinmaydi.

Kreditni to'lashda kredit shartnomasida ko'rsatilgan muddat davomida bo'lib bo'lib to'lanadigan kreditlar bo'lishi mumkin. Qarzni to'lashning bu usulida kreditni qaytarishning aniq shartlari kredit shartnomada keltirilgan bo'ladi. Kreditni bo'lib bo'lib to'lash usuli ko'pincha uzoq muddatli kreditlarni to'lashda ishlatiladi.

Amaliyotda olingan kreditlar bo'yicha foiz stavkalarini to'lashning bir necha xil usullari mavjud:

❖ Kreditni to'lash muddati kelganda foiz stavkasini ham qo'shib to'lash usuli. Bu usul bozor iqtisodi yaxshi taraqqiy qilgan mamlakatlarning xo'jalik tashkilotlari faoliyatida keng qo'llaniladigan an'anaviy usul bo'lib, u hisob-kitob xarakteri jihatidan oddiy bo'ladi. Bu usul ko'proq qisqa muddatli ssudalarni to'lashda qo'llaniladi.

❖ Kredit shartnomasida ko'rsatilgan muddat davomida bir tekisda qarz oluvchi tomonidan to'lanadigan kredit bo'yicha foizni undirib olish usuli. Amaliyotda bu usul uzoq muddatli kreditlarni to'lashda qo'llaniladigan an'anaviy usuldir va tomonlar kelishgan holda kredit bo'yicha foizlarni to'lashga har xil yondashishlari mumkin.

❖ Qarz oluvchiga kredit berilayotgan vaqtda kredit uchun to'lanadigan foiz bevosita bank tomonidan ushlab qolinadigan kreditlar. Kredit uchun foiz stavkasini bu usulda to'lash rivojlangan bozor iqtisodiyoti sharoitiga mos kelmaydi va u uchun xarakterli emas. Bu usul faqat sudxo'rlik kapitalida ishlatiladi. Mamlakatda iqtisodiy holat nobarqaror bo'lganida banklar qisqa muddatli kreditlashni va kreditlar bo'yicha foizlar to'lashni shu usulda olib borganlari ular uchun qulay hisoblanadi va amaliyotda shu usuldan keng foydalanadilar.

Ishonchli kreditlar va ularning qaytarilishini ta'minlovchi birdan-bir garov shakli bevosita kredit shartnomasi hisoblanadi. Kredit shartnomasi shartlarining bajarilishini kredit ta'minlanganligining sharti sifatida qabul qilish, xorijiy banklar tomonidan cheklangan xajmda, ishonchga sazovor bo'lgan doimiy mijozlarni qisqa muddatli kreditlash jarayonida qo'llaniladi. Uzoq muddatli kreditlashda ham berilgan kreditlarni sug'urta qilish sharti bilan istisno tariqasida qo'llanilishi mumkin. Odatda sug'urta qilish, qarz oluvchi hisobidan amalga oshiriladi. Bizning amaliyotimizda bu bazi hollarda tijorat banklari tomonidan o'z sho'balari va muassasalarini kreditlashda qo'llanilishi mumkin.

Yaxshi ta'minlangan kreditlar. Bunday kreditlar zamonaviy bank kreditining asosiy turi sifatida ta'minlangan ssudalar hisoblanadi. Ta'minlanganlik sifatida qarz oluvchining har xil shakldagi mulki, ko'proq - ko'chmas mulki va uning ixtiyoridagi qimmatli qog'ozlar, boshqa mulk shakllari bo'lishi mumkin. Qarz oluvchi o'z majburiyatlarini bajara olmagan hollarda ta'minlanganlik asosi bo'lgan mulk bank ixtiyoriga o'tadi va bank uni sotib etkazilgan zararlarni qoplash huquqiga ega bo'ladi. Bank tomonidan berilayotgan kredit miqdori taklif etilayotgan ta'minlanganlikning o'rtacha bozor narxidan past bo'ladi va mulk bahosi tomonlarning kelishuvi natijasida aniqlanadi.

Kreditning ta'minlanganligi uchun qabul qilinadigan mulk tez sotiladigan, oldin biror majburiyat bo'yicha garovga qo'yilmagan, korxonaga tegishli bo'lgan mulk bo'lishi kerak.

Uchinchi shaxsning moliyaviy kafolati yoki kafilligi bilan beriladigan ssudalar. Kredit boshqa bir tashkilotning kafolati asosida beriladi. Kafolat beruvchi korxonaga yoki muassasa, agar qarz oluvchi kredit shartnomasida ko'rsatilgan shartlarni vaqtida bajarmasa, shu tufayli bank ko'rgan zararlarni qoplashga kafillik beradi va faoliyat davomida haqiqatda shunday ahvol ro'y bersa o'z mablag'lari hisobidan zararni qoplab beradi. Moliyaviy kafillik beruvchi tomon sifatida yuridik shaxslar, shuningdek turli darajadagi davlat hokimiyati organlari ishtirok qilishlari mumkin.

Jahon amaliyotida umumiy biror ehtiyojni qoplash uchun ishlatiladigan kreditlar mavjud. Bunda bank tomonidan beriladigan kreditlar qarz oluvchining moliyaviy resurslarga bo'lgan turli ehtiyojlarini qondirish uchun o'z ixtiyori bo'yicha ishlatiladi. Hozirgi sharoitda ular qisqa muddatli kreditlash soxasida cheklangan tarzda qo'llaniladi, o'rta va uzoq muddatli kreditlashda umuman qo'llanilmaydi. Bizning amaliyotimizda banklar tomonidan biror maqsadni amalga oshirish uchungina kreditlar beriladi.

Kreditning qaysi maqsad uchun berilayotganligi kredit shartnomasida ko'rsatiladi va bank tomonidan berilgan resurslar qarz oluvchi tomonidan faqatgina shartnomada ko'rsatilgan masalani hal etish uchun ishlatiladi. (masalan, olinayotgan tovarlar bo'yicha hisoblashish, ish xaqi to'lash va x.k. uchun) Qarz oluvchi tomonidan ko'rsatilgan majburiyatlarning buzilishida bitimda ko'rsatilgan jarimalar qo'llaniladi.

Tijorat sohasi uchun kreditlar berish. Bu soha bo'yicha kreditlar savdo va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik sub'ektlariga beriladi. Bu kreditlar tez aylanib kelish xususiyatiga ega bo'lib, tijoratchilar ehtiyojini qondirishda katta ahamiyatga egadir.

Bank tomonidan kreditlar qimmatli qog'ozlar bo'yicha oldi-sotdi operatsiyalarini amalga oshiruvchi, fond birjasi vositachilari: broker, makler, diler firmalariga beriladi.

Ko'chmas mulk uchun ipoteka kreditlari berilishi mumkin. Ular ham oddiy, ham ixtisoslashgan ipoteka banklari tomonidan beriladi. Bu hozirda xorij amaliyotida keng tarqalgan bo'lib, hatto ba'zi manbalarda kreditning alohida shakli sifatida namoyon bo'ladi. Bizning amaliyotimizda esa bu faqatgina 1996 yildan boshlab keng tarqala boshladi. Xususiylashtirish jarayonining rivojlanishi, mulkka egalik asoslarining qonunlashtirilishi ipoteka kreditini yanada ravnaq topishiga olib keldi.

Banklararo kreditlar - bank kreditining keng tarqalgan shakllardan biri. Banklararo kreditning joriy stavkasi ma'lum bir tijorat bankning boshqa turlardagi ssudalar berish siyosatini aniqlab beruvchi muhim omil hisoblanadi. Bu normaning aniq miqdori (hisob stavkasi) Markaziy bank tomonidan belgilanadi.

Iste'mol krediti. Iste'mol krediti o'zining maqsadi bilan kreditning boshqa shakllaridan farq qiladi. Uning farqli belgisi - jismoniy shaxslarni kreditlash hisoblanadi. Kreditning bu shaklida kredit beruvchi sifatida maxsus kredit muassasalari bilan birga tovar va xizmatlarni sotishni amalga oshiradigan jismoniy shaxslar ham bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda hozirgi kunlarda uy-joy sotib olish, uy joy qurish uchun pul shaklidagi, uzoq muddatli iste'mol krediti va tovar shaklida avtomobil kreditga berilmoqda.

Davlat krediti. Kreditning bu shaklining asosiy xususiyati kredit munosabatlarida davlatning qatnashuvidir. Davlat kreditida davlat bir tomondan qarz beruvchi va ikkinchi tomondan qarz oluvchi sifatida ishtirok qilishi mumkin. Qarz beruvchi vazifasini bajara turib, davlat, davlat kredit institutlari, jumladan Markaziy bank orqali iqtisodiyotning har xil sohalarini kreditlashni o'z zimmasiga oladi. Davlat tomonidan:

- ❖ iqtisodiyotning ustivor tarmoqlarini kreditlash;
- ❖ moliyaviy resurslarga ehtiyoj sezayotgan davlat ahamiyatiga ega bo'lgan aniq tarmoq yoki mintaqalarga, agar byudjetdan moliyalashtirish imkoniyati tugagan bo'lsa, vaqtincha foydalanishga mablag' ajratilishi mumkin.

Undan tashqari, tijorat banklariga banklararo kreditlar bozorida kredit resurslarni kim oshdi savdo yo'li bilan yoki to'g'ridan-to'g'ri sotish jarayonida davlat tomonidan mablag'lar vaqtincha foydalanishga berilishi mumkin.

Davlatning qarzlari ko'paygan hollarda davlat byudjeti kamomadini moliyalashtirish maqsadida, davlat qarz oluvchi sifatida, davlat qarzlarni joylashtirish jarayonini amalga oshiradi.

Davlat kreditining xarakterli xususiyati shundaki, davlat tomonidan olingan qarz mablag'lar ishlab chiqarish fondlari aylanishida yoki moddiy boyliklar yaratishda ishtirok qilmaydi. Bu mablag'lar davlat qarzlarni qoplash uchun ishlatiladi.

Xalqaro kredit. Kredit munosabatlarining xalqaro miqyosda (davlatlar o'rtasida) amalga oshirilishi xalqaro kreditning yuzaga kelishiga olib keladi. Xalqaro kreditga xalqaro miqyosda xarakat qiluvchi kredit munosabatlari to'plashi sifatida qarash zarur. Kreditning bu shaklining bevosita ishtirokchilari millatlararo moliya-kredit institutlari, tegishli davlat xokimiyati, kredit tashkilotlari va alohida yuridik shaxslar bo'lishi mumkin.

Xalqaro kredit bir davlat, shu davlat banki, yuridik shaxsi tomonidan ikkinchi bir davlatga, uning banklariga, boshqa yuridik shaxslariga

Xalqaro kreditlar xarakteri bo'yicha - davlatlararo, xususiy, firma kreditlariga; shakli bo'yicha - davlat, bank, tijorat;

tashqi savdo tizimida tutgan o'rni bo'yicha - eksportni kreditlash, importni kreditlashga;

muddati bo'yicha-qisqa muddatli-1 yilgacha, o'rta muddatli -1 yildan 5 yilgacha, uzoq muddatli -5 yildan ortiq muddatga;

ob'ekti bo'yicha - tovar va valyuta;

ta'minlanganligi bo'yicha - tovar-moddiy boyliklar bilan yoki hujjatlar bilan ta'minlangan kreditlarga bo'linadi.

Bilamizki, tijorat banklarida kreditlash jarayonini tashkil etishning asosiy mezonlaridan biri uning me'yoriy-huquqiy asosining qay darajada yaratilganidir.

Respublikamiz tijorat banklari kredit faoliyatining huququy asosi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan bank faoliyatiga tegishli qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, Vazirlar Maxkamasining qarorlari hamda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar to'plami hisoblanadi.

Kreditlash jarayoni O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunining 4-moddasiga asosan quyidagi tamoyillar orqali amalga oshiriladi:

- ◆ qaytarilishi;
- ◆ foizligi;
- ◆ muddatliligi.

Bundan tashqari kreditning ma'lum bir maqsadga yo'naltirilishi va ta'minlanganligi ham tamoyil darajasida ahamiyatlidir.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni erkinlashtirish va isloh qilish siyosati iqtisodiyotning barcha tarmoqlari qatori bank tizimida ham keng ko'lamda amalga oshirilmoqda.

Kreditlash jarayonini tashkil etish, korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy ahvolini tahlil qilish kabi masalalarni to'g'ri amalga oshirish kredit riski darajasini pasaytirishga, hamda bank kredit portfelini sifatini yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Respublika iqtisodiyotining bozor munosabatlariga o'tishi me'yoriy hujjatlar mazmunini tubdan o'zgartirish, kreditlash ob'ektlariga, qarz hisob raqamlari va garov ta'minoti hamda boshqa moliya vositalariga yangicha yondoshuvlar ishlab chiqish ehtiyojini vujudga keltirdi.

Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tilishi va uning rivojlanishi respublika tijorat banklarida kredit berishning me'yoriy bazasini tubdan o'zgartirishni talab etdi.

Tijorat banklarini kreditlash jarayonini tashkil etishdagi keyingi o'zgarishlarga "Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora-tadbirlar

to'g'risida"gi Prezident Farmoni asos bo'ldi. Bu Farmonga asosan kreditlash borasida tijorat banklarining mustaqilligini oshirish, kreditlash jarayonini kengaytirish va takomillatirish masalalarini amalga oshirish ko'zda tutildi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir bankni siyosiy, iqtisodiy va ichki xususiyatlaridan kelib chiqqan holda faoliyat yuritishi amalga mustaqil bo'lishini talab etadi. Tijorat banklari shunga muvofiq o'zining mustaqil kredit siyosatini va kreditlash nizomini ishlab chiqishdi. Shundan kelib chiqqan holda, hozirgi kunda tijorat banklari kreditlash jarayonini tashkil etib, uni yildan-yilga takomillashtirib bormoqdalar.

Tijorat banklarini kreditlash jarayonini samarali tashkil etish uchun, birinchi navbatda, ularning kredit siyosatini ishlab chiqish lozim. Shu maqsadda biz banklarning kredit siyosatiga qo'yilgan talablar va tijorat banklari kredit siyosatining asosiy jihatlari amalga qanchalik to'g'ri ishlab chiqilganligini tahlil qilamiz.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banking "Tijorat banklarining kredit siyosatiga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi nizomida kredit siyosatini ishlab chiqishga nisbatan aniq talablar qo'yilgan.

Xulosa va takliflar

Jahon iqtisodiyotida kichik biznes ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda, yangi ish o'rinlarini barpo qilishda, bozor o'zgarishlariga nisbatan tez moslashishda va mulkdorlar sinfini shakllantirishda alohida ahamiyatga va yuqori samaradorlikka ega ekanligi tasdiqlanmoqda.

Qator mamlakatlarda kichik biznesning iqtisodiyotda tutgan o'rniga, uning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi va bozor munosabatlarini shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor berilmoqda. Shu nuqtai-nazardan bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarning kichik tadbirkorlik faoliyatini kreditlash yuzasidan tajribalarini atroflicha o'rganish va samarali bo'lgan usullarni milliy iqtisodiyotning xususiyatlarini hisobga olgan holda joriy qilish bosh masaladir. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekistonda kichik biznes loyihalarini moliyalashni takomillashtirishga ham xizmat qiladi.

Mamlakatimizda kichik tadbirkorlik sub'ektlarini kreditlash amaliyotini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

– banklar kichik tadbirkorlik sub'ektlarining mamlakat yalpi mahsulot ishlab chiqarishdagi ulushini ko'paytirish maqsadida sohaga kredit ajratish mexanizmini takomillashtirish;

– kichik tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini rivojlantirishga xorijiy kredit liniyalaridan mablag'lar jalb qilishni kengaytirish;

– iqtisodiyotning turli tarmoqlaridagi kichik tadbirkorlik sub’ektlari faoliyati barqarorligini reyting usulida baholashni yanada takomillashtirish zarur;

– kichik tadbirkorlik sub’ektlarini faoliyatidagi risklarni sug’urtalash amaliyotini takomillashtirish maqsadida kichik biznes sub’ektlarining tadbirkorlik riskini sug’urtalovchi davlat sug’urta kompaniyalarining ustav kapitalini davlat mablag’lari hisobidan oshirish va ushbu mablag’larni sug’urta qoplash summalari sifatida maqsadli ishlatilishini ta’minlash zarur;

– kichik tadbirkorlik sub’ektlarini – kelajakda ishlab chiqarish va eksport tarkibida harakatchan, tez o’zgarish qobiliyatiga ega bo’lgan tarmoq sifatida iqtisodiyotda etakchi o’rin tutishiga erishish kerak;

– kichik tadbirkorlik sub’ektlarini sifatli hamda zamonaviy texnik baza negiziga ega bo’lishi kerak.

– jalb etilgan chet el investitsiyalarini mamlakatimizning barcha mintaqalariga yo’naltirish, shu bilan bir qatorda, ushbu mablag’larni eng avvalo tarkibiy qayta o’zgartirishlarni chuqurlashtirish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, mavjud quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnologik yangilashni jadallashtirish va sanoat kooperatsiyasi asosida ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish loyihalarini moliyalashtirish uchun yo’naltirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-sonli Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6- son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi PF-5992-son “2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 13.05.2020 y., 10.06.2022 y., 06/22/152/0507-son.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni. 05.11.2019 yil. O‘RQ-580.
4. Abdullaev Y.A., Qoraliev T.M., va boshqalar “Bank ishi”. O‘quv qo‘llanma -B.M.:T.: “Iqtisod-Moliya”, 2009. - 576 b.
5. Bobakulov T.I. Milliy valyutaning barqarorligi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007.–184 b.
6. Boltaboev M.R., Qosimova M.S. va boshqalar. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. –T.: TDIU, 2010y. 240 b.
7. Vaxobov A.V, Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Moliya”, 2010. - 174 b.
8. Jumaev N.X. O‘zbekistonda valyuta munosabatlarini tartibga solish metodogiyasini takomillashtirish.T. “Fan va texnologiya”,2007y.286b